

Vízválasztó

Meditáció a vásárhelyiek retrospektív tárlatáról

Véletlen-e, hogy az „alföldi festészet” címkével ellátott törekvés — mely jószerével vásárhelyi piktúrára is redukálható — vitáink keresztüztüzébe került az utóbbi években? Ev vége felé a vásárhelyi őszi tárlatok idején utólag fölparázslanak a viták, s a központban leggyakrabban a *hagyomány és korszerűség ellentmondásaitól sem mentes, feszültségeket hordozó kérdése áll*, színezve a szocialista realizmus, az elkötelezettség, a tájhoz-emberhez való kötődés felhangjaival. Az egymásnak feszülő ellentétek mellett elsuhanni önmagunk becsapása, ám hogy tulajdonképpen hol is rejtezik a vásárhelyi képzőművészet kulcskérdése, nehéz megtalálni elemzés, oknyomozás, szinte feltáró munka nélkül. A vitákban pedig — úgy tűnik — sokak számára csak a fekete-fehér ellentét, a vagy-vagy választása létezik. Pedig a jelenség sokkal bonyolultabb!

Negyedszázada sorakozik fel minden ősszel a vásárhelyi és a körje csoportosuló képzőművészet „paraszti-Párizsban”. Huszonöt esztendő egy kiállításorozat történetében jelentős időszak. Ezért is öröm, hogy a *Műcsarnok* lehetőséget adott az *ezidő alatt bemutatott több mint ötven mű legjavának bemutatására, a hódmezővásárhelyi őszi tárlatok negyedszázados jubileuma alkalmából rendezett retrospektív kiállításra*. Biztos vagyok benne, hogy ez a nagyszabású tárlat *vízválasztó hódmezővásárhelyi eddigi és jövőbeli képzőművészei között*. Az könnyen megállapítható, hogy a felszabadulás utáni vásárhelyi központi képzőművészet a hatvanas években teljessé vált ki. Akkor találta meg az optimális kapcsolatot, a szerencsés azonosulást, tápláló együttműködést a társadalmi változásokkal, akkor került azonos hullámhosszra a társadalmi-politikai-emberi mozgásokkal. Akkor ápolta és fejlesztette magas szintre sokszor hangoztatott és föl vállalt hagyományát legkorszerűbben, hiszen Tornyai, Rudnay, Nagy István az alföldi agrárszocialista mozgalommal is kapcsolatot tartó festészetnek örökségét teljesítette ki.

A hagyományokból és a társadalmi-politikai feladatvállalásból nőtt ki a „történelmi képzőművészen” három lehetséges iránya, a szinte népmesei hármast, melyhez csatlakoznak, melyről leágaznak, de mégiscsak ezek a szervező-meghatározó csapások.

Egyiket a Kóhán György mellbevágóan kemény, konstruktív expresszionizmusából kinövő *Szurcsik János* képviseli, aki a monumentális ötveti a kifejezőmód nagy, összefogott formáival, erőteljes expresszivitásával. A másik lehetséges út a *Németh József*, aki úgy teszi egyetemessé lokális problémáinkat, hogy beépíti helyi indíttatásait a barlangrajzok, az indiai művészet egyéniségén átszűrte egyetemességébe. A harmadik lehetőség legkiválóbb képviselője *Szalay Ferenc*, aki krónikási hűséggel, szinte dokumentalista pontossággal kísérté nyomon a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a kis közösségek mikrovilágát és az egyes ember életének hétköznapi keserveit-örömeit. A vásárhelyi művészet többi alkotója és a velük közösséget vállaló művészek valamilyen szállal kapcsolódnak ezekhez az utakhoz, vagy éppen ezekből nőttek ki.

Az összkép a témavilágnál szűkebb le. A keresztmetszet-kiállítás termeti végigjárva elsősorban tájázásokkal találkozunk. Az Alföld végtelen síkjának, a folyóknak és vízpartoknak, a fáknek megannyi változatát, az évszakok forgóajtájának fénytöréseiben. S több a leképezés mint a kifejezés szándéka. Azután láthatunk faluszéleket, tócsákat és tanyaképeket. (Tény, hogy egy új lakótelep kevesebb festői izgalmat okoz a természettel együtt lélegző művészeknek, mint egy romantika vagy egy megsántult szerke. De az e a képzőművész feladata, hogy a pusztulást regisztrálja?! Dokumentumot akar állítani vagy nosztalgiákat ébresztene? A múlt világ fölteképezése a szándéka, vagy sóhaj, rekviem egy letűnt életformáért? Önmagában egyik sem lehet korszerű alkotói szemlélet.) Újabb témakör a paraszti munkabeszélő. A krumpliszedők és kaszálók mellett megjelenik a traktor és a kombajn, a munkajelenetek mellett a jelképvé növesztett szerszám, a kimerevített pillanat mellett a szimbólummá formált kompozíció. Aztán előfordul néhány életkép, precíz szociográfia, néhány portré, felületjáték, szerkesztességre törekvés és széthulló mozaik. A tudatos, következetes és eredményes útkeresésre kevés a példa!

A mostani kiállítás — huszonöt esztendő termésének eszenciája — nem egyenlő az őszi tárlatok összességével. Színvonala is más,

így a megítélés sem azonos az egyes tárlatok kritikai megközelítésével. A legjobb műveket válogatták, s a már említett főhangsúlyokat színesen, tarkán egészítik ki a mellékhangok. Relatív egység ez, kötéseit, kifejezőmódjait-formáit, műfajait tekintve egyaránt. A *hagyomány húzóereje és az újítás elodázhatatlan feladata, az étellel együtt mozgó realizmus eszméi egyszerűen vibrálnak a kiállítóteremben*. A legtöbb ellentmondással és feszítő gondokkal a festményanyag küszködik. A grafika lépéselőnye, mobilitása vitathatalan, a plasztika pedig lavíroz a lehetőségek széles spektruma között. Mivel Vásárhelyen még mindig a festészet a primszerep, a nagy kérdés az, hogy a *romtanya, az elárult szerke, az alföldi sík vagy a pocsolják tükörcserepei megtölthetők-e életünk mai tartalmaival, vagy ehhez új motívumokat, új kifejezőmódokat kell keresni? Mert bár igaz, hogy a humánus sosem lehet korszerűtlen, de az is tény, hogy éppen az emberek legbensőbb világával, az életmód és -forma változásaival, az étellel való kapcsolattal, a kis és nagy közösségek boldogulása kötelez minden művészt a folytonos megújulásra, a korszerűsítésre*. Hódmezővásárhely képzőművészetének minden adottsága és lehetősége megvan erre. *Múltjában, hagyományában ott a biztos alap, ez a mostani retrospektív tárlat dobbantódeszkának is alkalmas*.

A kiállítás bizonyítja, hogy a negyedszázad alatt nemcsak szakos művek születtek, de életművek teljesedtek ki — nem is akármilyenek! — Vásárhelyen. Hogy csak néhányat emeljünk ki a sorból: Kóhán György szinte teljes életműve; Németh József egész piktúrája, élén az Évszakok című összegző gobelinjével; Szalay Ferenc munkássága, a szintézis, Történelem című paraszti-ikonosztázal; *Fejér Csaba* néhány nagyszerű portréja és csendélete; *Kurucz D. István* figurális kompozíciói; *Samu Katalin* állatfigurái; *Hézős Ferencnek* a hetvenes évek eleji nagy vásznai; A megújulásnak van egy másik biztosítéka, mégpedig a fiatalok, akik előítéletek nélkül, tehetséggel művekkel reprezentálva kötetnek az *egyetem magyar művészetéhez* — épp a „vásárhelyi téglából”. Így többek között a festő *Csikós András, Zoltányi István, Nagy Gábor, Kiss György, Szikora Tamás, Kárpáti Tamás; a szobrász Szathmáry Györgyi, Klgl Sándor, Tóth Valéria, Körsényi Tamás, Máté István, Lantos Györgyi, Varga Éva, Albert Ildikó; a grafikus Almásy Aladár, Decsi Ilona, Kéri Imre, Püspöky István, Sáros András Miklós, Szemethy Imre, Szunyogh Andrák...*

TANDI LAJOS

Megkérdeztük...

Ne lépj rá a forintra!

Ha rábíznák, én minden igazgatót, meg olyan főnököket, akik emberek tettek más emberek fölé, elküldnék Gyulára. Hadd üldüljenek egy kicsit, és hadd tanuljanak. Van ott egy SZOT-üdülő, van annak egy igazgatója, vagy vezetője, vagy nem is tudom, mi a rangja. Ott áll a folyosón, fekete ruhában, fehér ingben, pillangós nyakkendőben, mintha delegációt fogadna. Na, ez szegény, jól megjárta most, gondoltam, amikor először láttam, várja a rangos küldöttséget, és jövök én, fűrésztelepi munkás, hites feleségemmel. Úgy fogad, mintha miniszterelnök lennék. Lesek magam mögé, hátha ott jön, akit vár, ne hogy belebambuljak véletlenül a dicsőségbe. Teremtett lélek sincs a környéken, csak mi vagyunk. Köszön előre aznap is, másnap is, megelőzni nem lehet. Harmadnap megsajnálta: lebukott szegény, hej, de nagyot bukott. Rajta a fogadós ruhája még, csak most történhetett a baj, és adogatja ki a kulcsokat a portásfülkéből. Fenét bukott, csak helyettesített. En vagyok a bolond, ha azt hiszem, igazgató csak akkor mehet be a portásfülkébe, ha megbuktatták egy kicsit.

Nincs nekem a mi igazgatóinkkal semmi bajom, nem is rólok beszéltek, csak azokat küldeném először, akik velünk voltak valamikor munkások. A pihenés is rájuk fér, el lehet ott is fáradni, nemcsak a fűrészgép mellett, meg az a kis tanulás is jól jönne nekik. A gyulai igazgatót kifigyeltem. Vártam, mennyivel lesz kedvesebb, mennyivel mosolyog jobban, ha igazgató vagy főmérnök felesége lejt el előtte. Köszöntötte őket is tisztességgel, akár azt az asszonyt, aki sóprúval és vödörrel keresi a kenyerét. Hiába akartam megelőzni a köszönésben, nem tudtam. Mondtam is, ebben az üdülőben már beütemezett a teljes emberi egyenlőség.

Tudom én, hogy a jó igazgatónak nem az a dolga csak, hogy köszöngessen, mosolyogjon, megrogadozzon annak ina-terde, annyit mindent rára, a vállára, mégis azt mondom, neki is könnyebb lehet, meg nekünk is, ha szót értünk egymással. Itt a mi főnökünk, hát ez egészen más. Kis üzem a miénk, mindenki ismer, köszön is mindenkinek. Mehetek hozzá akármikor, nem mondja, de nem is mutatja, hogy rosszkor jöttem. De akármikor jön ő is, nem mondom neki, hogy fáj a lábam, nem érek rá. Fiataloknak csináltak külön műszakot, kérdezik, bejövök-e én is. Egy-két hónap van a nyugdíjig, mégis azt mondom, hogyne jönnék. Van nekem is unokám, óvodában, bölcsődében én is érdekelt vagyok vagy leszek, hogyne jönnék. És ha egyszer megkérdezték, hogyne jönnék! Közöl vagyunk mi egymáshoz, kell, hogy megértsük, amit a másik gondol.

Az is Gyulán történt, hogy elhagytam a heverővásznat. Kára abból ne legyen senkinek, hogy nem ott járt az eszem, ahol kellett volna, elkezdtem keresni. Mindenki vigasztalt, majd meglesz. Futok egyet reggel a vár körül, nehogy eltespedjen az ember a nagy üdülésben, aztán megyek az irodára, hátha tudnak a vásznáról. Ez volt az? Ez. Adták is mindjárt. Nyúlok a zsebembe, nyújtom a százaszt. Ha meg kellett volna fizetnem, többet került volna, még így is jól járok. Tartja a kezét Ilonka, de fordítva: nem fogadja el. Fő a becsület! Nemsokára megint megyünk, most is van beutalónk legalább fél kiló édesnemes paprikát viszek neki. Arra nem mondhatja, hogy nem fogadja el.

Indiában dolgoztam annak idején, ott próbáltam ki, tudunk-e mi, munkások egy nyelven beszélni. Né gondoljon nagyot, a fűrészház alatti részt nevezik Indiának. Kettő dolgozott, a többi meg azt figyelte, hogyan lehet legtöbbet lógni. Segítsünk egymásnak, emberek! Az lett be-

lőle, hogy a legközelebbi nagy ünnepen kapok egy evőkészletet és négyszáz forintot. Nagy pénz volt az akkor. Elkezdtem szépen szétosztani a forintot. Mindenki azt mondja, bolond vagyok, azt én kaptam. A munkáért adták, azt pedig közösen végeztük! A kanalakat meghagytam, egy kést, egy villát ha kapott volna valaki, nem sokra ment volna vele. Akik itt vagyunk, úgy összeszoktunk, nem tudom, hogyan lehet majd elbúcsúzni tőlük. Októbertől jár a nyugdíj, de itt lesznek én jövőre is.

Az öreg Lippai mindig azt mondta: úgy dolgozz, mint otthon. Ne kapkodj, ne hajtsd magad, nekem te holnap is kellesz. Most meg azt kellene mondani: tanulj, mert holnap is kellesz. Ha én akkor tanulhattam volna! Most könyvet adnak, füzetet adnak, csak tanuljon, aki tud. Utánpótlásnak csak az okos ember a jó. Azt is mondanám, úgy dolgozzunk, mintha magunknak csinálnánk. Azt is az öreg Lippai mondta, ha egy méteres deszkát meglátott eldobva és rajta jártak az emberek: fiam, rálépsz a pöngőre. Ha én mondanám most, ne lépjünk rá a forintra, becsljük meg legalább azt, ami készen van, azt hinnék, a meleg ártott meg az agyammal.

Elnézem a szegedi utcákat aratás után. Elsoroljam, hány kanyar van minden évben beterítve búzával? Pedig mindig hirdetik hangosan: arass veszteség nélkül! Soha nem mondják, szórd el az utcán, ami megtermett. Elgondoltam magamban, mi lenne, ha odaállnék az egyik sarokra, és szólnék az elsőnek: álljon meg, bátyám! Mit akar? Nézzé, mit csinál! Mi köze hozzá? Rálépne a gázra, otthagyna. Ha megírnám az elsőnek, forgatná a levelet, talán meg is szagolná. Ugyan ki írhatta? Ja, a Tóni? Biztosan bandzsit egy kicsit.

Egy kocsi trágyát nem lehet átvinni a városban, hogy le ne takarják. Nálunk fölrajkák a fűrészport, húzzák rá a ponyvát, el ne szóródjon az utcán. A búza nekünk nem ér annyit, mint a trágya? Azt szabad szórni? Ne tudná a masinista, mennyit lehet fölrajkálni a kocsira? Utódótt embert oda se tesznek, megmondanák az, akár szemre kiszámolva is, mennyi fér rá. Vagy magasított lehetne. Nem tudjuk becsülni egy-egy munkáját. A búza alá valaki fölcsántotta a földet, elvette a magot, műtrágyázta, vegyszerezte, learatta, más meg elszórja? Odairnám minden sofőr ablakára: ne lépj rá a forintra! Ha nagyon sietsz, akkor se lépj rá. Most nagyon azt hallani, becsap bennünket az aratás, kíváncsi vagyok, milyen lesz a termés a szegedi utakon.

Tudja, mit nem értek én? Olvasom az újságban, látom a televízióban, ez meg ez a testület megvizsgálta valamelyik gyárnak a munkáját. Vagy az ott dolgozókat szociális helyzetét. Azzal kezdik, hogy jelentést ír magáról a vállalat. Ha csak annyi esze van a jelentésnek, mint egy tyúknak, nem írja bele, hogy szeretünk nem odafigyelni a dolgokra. Csak azt írhatja, hogy szépek is vagyunk, meg okosak is, ellenben beütemezett az objektív nehézség. Ezen aztán elragódnak jó sokáig, és azt mondják, jól megvizsgáltuk mindent. Ha én azt írom, hogy ennyi deszkát csináltam, akárki megszámlalhatja. De ne a papíron számolja, hanem itt, a kocsin! Saját magamról én nem tudnék egy árva szó dicséretet mondani, nem tudom, aki a jelentést csinálja, mikor tanulta? Ahogy én látom, mindenki ragaszt hozzá egy kicsit, mindenki farag belőle egy kicsit, amíg olyan nem lesz, hogy elő lehet állni vele. Papíron könnyű lehet simára gyalulni még a deszkát is. Azt hiszem én, a vizsgálat is olyan, mint nálunk a deszka: harmadosztályút is lehet csinálni abból, ami első osztályú is lehetne.

(Elmondta Dékány Antal, a Tisza-parti faterlepen.)

HORVÁTH DEZSŐ

Társadalmunkban történelmileg rendkívül rövid idő alatt, rendkívül nagyarányú átalakulások zajlottak le, amelyek a lelkekben, s így a művészetekben is az emberi folytonosságot teremtő igényt és alkalmazkodóképességet, a megőrzés és újateremtés emberi tehetségét nagy próba alá vetették. Képzőművészetünk sikerrel, eredményesen, azaz a fejlődéshez nemcsak alkalmazkodva, de azt segítve állta, s nemes feladatának tudta ezt a próbát. De ekközben — nyereségképp, s tehértételként is — szemléleti, látásmódi, fogalmazási skálája más művészeti ágakénál jobban — rendkívül — széthúzódott, s így polarizálódott is. Az új vonzás kockázatos folytonosságmegszakításokhoz is vezetett, nem egyszer tartós kétséget hagyva az új tényleges korszerűsége fölül, s folytonosságot teremtő tájékozódása sem mindig képes az örökség tényleges továbbviteléhez elengedhetetlen újfogalmazás feladatával megbirkózni. A szemléleteknek, felfogásoknak ebben a széthúzódott hálójában a realizmus, a szocialista realizmus orientáló csomópontja is hovatovább nehezen ismerhető fel: körvonalalait a hagyomány, másfelől az újítás húzó ereje deformálja. Ezért alapkérdése ma képzőművészetünk életünknek, ezért feladata képzőművészetünknek, ezért záloga művészet és közönség kapcsolatának az a fejlődésünket tükröző megújulás, amely egyben a tegnap, értékes örökségeinek megújítását is jelenti. A hagyomány és újítás kölcsönviszonyának művekben való reprezentálása és elméleti tudatosítása az, ami ma körülményeink közt elsősorban szükséges a képzőművészeti realizmus szocialista tartalmainak időszertei kialakításához, határainak korszerű, ezért a művészeti életben és a közönség körében egyaránt hiteles megvonásához.

S itt, a Műcsarnokban, ha szabad így kifejeznem magam, az ország színe előtt szimbolikusan is reprezentálódik a művészek életnek az a ténye, hogy a vásárhelyi iskola egy tendencia a többi között, amelyekből elhatárolódik és amelyek hatnak rá, amelyekből mások elhatárolják magukat, de amelyek hat másokra. A vásárhelyi művészet a maga egy-

oldalúságaival egyetemben egész képzőművészeti életünk integráns része.

De épp ennek kapcsán esett már róla szó, s igaz is, hogy ez a művészet realista, de realizmus a konzervativizmussal párosul, hogy a vásárhelyiek folytonosságot teremtésének megújító erejét a hagyományra támaszkodás inerciaja is fékezi.

Nincs mód egy néhány szavas megnyitó során erről részletesen beszélni. De meggyőződésem, hogy a „konzervatív realizmus” jelzős szerkezete csakis a maga ellentmondásosságával bizonyulhat egész szellemi, művészeti életünk számára hasznos, s a vásárhelyiek számára is termékeny katalizátornak.

Ha akadnak vélemények, amelyek ezt az ambivalenciát figyelmen kívül hagyva előítéletesen elutasítják lennének, azok, úgy vélem, csak önnön egyoldalúságról tennének tanúságot, s nem ezt a művészetet, hanem önmagukat kérdőjeleznék meg. Az is tagadhatatlan, hogy formalizmusra, a hagyományokkal való formális szakításokra hajló képzőművészeti életünkben a vásárhelyiek hagyományhű realizmusára megbecsülő figyelmet kell fordítanunk. De nekik ártanánk a legtöbbet, ha ezt egy másfajta egyoldalúsággal és kizárólagossággal, egy olyan hamis felfogás jegyében tennénk, amely a folytonosságot a változatlansággal, a realizmust a konzervativizmussal cserélik össze.

*

A kiállítás összességében egészésként, tendenciaként minősíthető: a hangoltágok, eszközök, témák affinitása, a hagyománynak, pontosabban a hagyomány tagabb értelemben vett sugárzásának kapcsa a szemléletben érzékelhetővé teszi az összetartozást. De — én ezt szeretném nyomatékosan hangsúlyozni — ezen a relatív egységen belül is kitűnik a tegnapot, másfelől a tegnapot a mával, holnapgal együtt látó szemszárak divergenciája, az a belső feszültség, amely egyben hatóereje az egész „iskola” mozgásának, fejlődésének is.

(Részletek Tóth Dezső kulturális miniszterhelyettes megnyitójából.)